

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

**Короткий тематичний
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ
СЛОВНИК**

Частина III

Версифікація

Полтава
2021

УДК 82(03)
К-68

Рецензенти:

М. К. Наснко, доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка);

О. В. Орлова, кандидат педагогічних наук, доцент (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка).

*Друкується за рішенням Вченої ради Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(протокол № 13 від 17 червня 2021 року)*

**К-68 Короткий тематичний літературознавчий
словник. Ч. III. Версифікація** : навчальний посіб-
ник ; 4-те вид. / уклала Галина Білик. Полтава :
ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. 92 с.

Словник висвітлює літературознавчу термінологію з теми “Версифікація”, уміщує список найосновніших наукових праць про віршування. У додатку пропонується схематизований виклад матеріалу й подаються зразки контрольних вправ.

Видання зорієнтоване на шкільну й вишівську програми вивчення “Елементів теорії літератури”, “Вступу до літературознавства”, “Теорії літератури”.

Для учнів, абітурієнтів, студентів, учителів.

© Білик Г. М., укладання, додатки, 2021.

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021.

Зміст

Абетковий вірш	12
Агітаційна версифікація	12
Адонічний вірш	12
Аед.....	12
Айрен.....	12
Акаталектика	13
Акин	13
Акровірш.....	13
Акцентний вірш	14
Алітераційний вірш	14
Алітерація	15
Алкеєва строфа.....	15
Алкманова (Архілохова) строфа.....	15
Альбомна лірика	16
Альтернанс	16
Альтернований ритм	16
Амебейна композиція	16
Амфібрахій	17
Амфімакр, або Кретик	17
Анакруза	17
Анапест	18
Анациклічний вірш	18
Антианакруза.....	18
Антиспаст	19
Антистрофа.....	19
Античне віршування	19
Аритмія	19

Аруз.....	19
Архілохів рядок.....	20
Асклепідів вірш	20
Асонанс	20
Астрофічний вірш	20
Атонування.....	21
Афреза	21
Ашуг.....	21
Багата рима	22
Бакхій	22
Бард	22
Бармак	22
Бейт	22
Бідна рима	23
Білий вірш.....	23
Брахіколон	23
Буриме	24
Ваганти	24
Верлібр.....	24
Версифікаторство	24
Версифікація, або Віршування	25
Висхідна стопа	25
Відлунювання.....	25
Вільний (вольний) вірш.....	25
Віреле	26
Вірш	26
Вірш-діалог.....	26
Віршова мова.....	26
Віршовий розмір, або Метр	27

Віршознавство	27
Вірш-пейзаж, або Пейзажна лірика	27
Вірш прозою, або Поезія в прозі.....	27
Внутрішня рима	27
Восьмивірш.....	28
Газель	28
Гекзаметр, або Гексаметр	28
Гіпердактилічна клаузула.....	29
Гіпердактилічна рима	29
Гіперкаталектика.....	29
Гіперметрія	29
Гіпометрія	29
Гліконівський вірш, або Гліконей	29
Глоса.....	30
Говірний вірш.....	30
Головний наголос.....	30
Гошма.....	30
Дактилічна клаузула	31
Дактилічна рима.....	31
Дактиль	31
Дастан.....	31
Двовірш, або Дистих.....	31
Двоскладові розміри	32
Декламативна поезія	32
Децима, або ЕспіNELA.....	32
Диподія	32
Дисонанс	32
Дієреза.....	33
Дохмій.....	33

Евритмія.....	33
Еквіритмічність.....	33
Елегійний дистих.....	34
Енклітика.....	34
Епікруза.....	34
Епод.....	34
Жіноча рима.....	35
Заджал.....	35
Заум.....	35
Звукова організація вірша.....	35
Звуковий повтор.....	36
Ізосилабізм.....	36
Ізосинтаксизм.....	36
Ізотонізм.....	36
Ізохронізм.....	36
Ікт.....	37
Іпостаса.....	37
Каданс.....	37
Касида.....	37
Каталектика.....	37
Катрен.....	38
Квалітативне, або Якісне віршування.....	38
Квантитативне, або Кількісне віршування.....	38
Кватерна.....	38
Квінтила.....	38
Кита.....	39
Кількісне віршування.....	39
Кільце.....	39
Клаузула, або Клавзула.....	39

Кода	39
Коліно.....	39
Колон.....	39
Консонанс	40
Константа.....	40
“Кривий ямб”, або Хоріямб.....	40
Куплет	40
Курйозні вірші.....	40
Лапар	41
Лейма.....	41
Леонінський вірш, або Леонін	41
Ліпограма.....	41
Ліпометрія.....	41
Літургійна поезія.....	42
Логаеди	42
Маджама	42
Макаронічний вірш	42
Медіана	43
Мезостих	43
Мейстерзингер.....	43
Мелічна поезія, або Меліка	43
Мелодика вірша.....	43
Менестрель	44
Метаграма	44
Метатеза.....	44
Метр	44
Метрика.....	44
Метроряд.....	45
Мнемонічні вірші	45

Монорим.....	45
Мора.....	45
Муназара.....	45
Мусадас.....	45
Мусамат.....	46
Мустезад.....	46
Мухамас.....	46
Народне віршування.....	46
Народнопісенний вірш.....	46
Наукова поезія.....	47
Нерівноскладова рима.....	47
Нерівноскладовий вірш.....	47
Нона.....	47
Одинадцятискладник.....	48
Окситонна клаузула.....	48
Окситонна рима.....	48
Октава.....	48
Олександрійський вірш.....	48
Омонімічні рими.....	49
Онегінська строфа.....	49
Ономастик.....	49
Оповите, або Кільцеве римування.....	49
Ораторський вірш.....	49
Паліндром, або Перевертень.....	50
Панторима.....	50
Парокситонна клаузула.....	50
Пауза, або Павза.....	50
Паузник, або Павзник.....	51
Пентаметр.....	51

Пеон, або Пеан	51
Перенесення, або Енжамбеман	51
Перехресне римування	52
Пііт, або Пііта	52
Пірихій	52
Поезія	52
Поетична вільність, або Поетична ліцензія	52
Поетичне мовлення	53
Поліметрія.....	53
Проклітика	53
Просодія	53
П'ятивірш	53
Райошник	54
Редиф.....	54
Рима.....	54
Римарій, або Римівник.....	55
Римування.....	55
Ритм.....	55
Ритміка	55
Ритмічна проза	56
Ритмічний акцент	56
Ритурнель.....	56
Різнонаголошена рима.....	56
Розмір вірша	56
Ронсарова строфа	57
Ропалічний вірш.....	57
Сапфічна строфа.....	57
Секстина.....	57
Септима.....	58

Силабічне віршування	58
Силабо-тонічне віршування	58
Синереза	58
Синкопа	58
Систола	59
Сициліана	59
Склад	59
Словоподіл	60
Спадна стопа	60
Спенсерова строфа	60
Спондей	60
Стопа	60
Строфа	61
Строфіка	61
Строфоїд	61
Суміжне, або Парне римування	62
Схема римування	62
Сходинки, або Східці, Драбинка	62
Тавтологічна рима	62
Тактовик	63
Тернарне римування	63
Терцет	63
Терцина	63
Тонічна система віршування	63
Триметр, або Триподія	64
Тріолет	64
Трохей, або Хорей	64
Усічена рима	64
Фігурний вірш	64

Фольклорне віршування	65
Фоніка	65
Холостий віршовий рядок	66
Хорей, або Трохей.....	66
Хоріямб	66
Цезура	66
Шестивірш	67
Якісне віршування	67
Ямб	67
Рекомендована література	68
Додатки	70
I. Схеми	71
II. Вправи	76
III. Пам'ятка студенту.	
Порядок версифікаційного аналізу вірша	88

А

Абетковий вірш – різновид акровірша; форма, побудована на послідовному вживанні на початку рядка літер абетки. Відомі А. в. Івана Величковського, Олександра Олесья, Наталки Поклад та ін. Наприклад:

Айстра квітне у саду,
Аер в лузі я знайду,
Бізон у двір забрався,
Баран його злякався (Олександр Олесь).

Агітаційна версифікація – вірші політичного чи соціального спрямування, у яких пропагуються певні ідеологічні гасла. Особливого розвитку набули в період становлення радянської влади (20-ті рр. ХХ ст.), звівшись до примітивних політичних агіток.

Адонічний вірш (лат. *versus adonius*) – античний віршовий розмір, що становить собою поєднання дактиля з хореем: –UU | –U. Уживався як заключний рефрен у сапфічній строфі.

Аед (грецьк. *aoidós* – співець) – еллінський поет, виконавець епічних поем у супроводі ліри чи кіфари.

Айрен (твір, написаний по-вірменськи) – жанр вірменської лірики; як правило, чотирирядкова строфа з моноримою (15-складник із цезурою після сьомого складу),

перейнята філософськими, еротичними чи дидактичними мотивами. Трапляється в поезії Н. Кучака, С. Капутікян та ін.

Якаталектика (грецьк. *a* – префікс, що означає заперечення; *katalektikos* – усічений) – відповідність клаузули метричній структурі вірша, за якої віршовий рядок закінчує повна, завершена стопа.

Якин – середньоазіатський поет-імпровізатор, який виконує свої твори в супроводі домри чи кобзи, часто виступає в пісенних змаганнях (айтисах). Відомі А.: Дж. Джабаєв, Шашубай та ін.

Якровірш (грецьк. *ákros* – крайній, лат. *versus* – повтор) – вірш, у якому початкові літери кожного рядка утворюють слово чи фразу із закодованою темою твору або присвятою. А. були особливо поширені в епоху античності, бароко (І. Величковський). Наприклад:

У мене є одне кохання,
Котре не зраджу я вовік;
Росло воно не день, не рік,
А із мною виростало
І квіткою рясною стало...
Не одцвіте моє кохання,
А буде в серці до сконання (В. Самійленко).

Акцентний вірш (лат. *accentus* – наголос) – різновид тонічного вірша, ритміка якого заснована на однаковій кількості наголосів у рядку за різної кількості ненаголошених складів. В. Жирмунський називає цей вірш “чисто тонічним”, на відміну від дольника, тактовика і верлібру. Український А. в. формувався під впливом народної думи – речитативної та нерівноскладової, активізувався в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у зв’язку з пошуком нетрадиційних віршових форм; наявний у поезії Ю. Федьковича, М. Семенка, П. Тичини, М. Вороного, В. Сосюри, І. Драча та ін. Наприклад:

Душа́ моя́ –	(2)
Мо́в з кришталя́	(2)
Мавзоле́й;	(1)
В нім вєсь мій ска́рб	(3)
Мрій, зву́ків, фа́рб,	(3)
Іде́й	(1)

(М. Вороний).

Алітераційний вірш – давньонімецький вірш (“штабрейм”), тонічний чотиригласник із цезурою; а також різновид середньоазійської поезії, у якому наявна вертикальна чи горизонтальна алітерація. Наприклад:

Лине легіт. Легко-легко
Гладить липи. Літо мріє.
Нахилив голівку глеком
Цвіт лілей у літургії (Л. Далека).

Ялітерація (лат. *ad* – до та *littera* – літера) – стилістичний прийом, який полягає в повторенні однорідних приголосних задля інтонаційної виразності вірша. Наприклад:

А в серці: сонячна сіножать... (М. Рильський).

Подем їхала, в землю дихала
Біла Віхола, сива Віхола (Ліна Костенко).

Алкеєва строфа – антична чотирирядкова строфа, у якій поєднуються анапест із ямбом (“одинадцятискладник”), дактиль із хореем (“десятискладник”). Започаткована давньогрецьким поетом Алкеєм, А. с. найчастіше використовувалася Горацієм, тому іноді її називають “гораціанською строфою”. Трапляються і сучасні наслідування:

Єсть вічність, кажуть, душі безсмертнії
Вмирать не можуть, ні руйнуватися,
Але по смерті мусять жити,
Можуть дізнати блаженство райське
(В. Самійленко).

Алкманова (Архілохова) строфа – чотирирядкова строфа з чергуванням гекзаметра і алкманового вірша-одинадцятискладника – усіченого чотиристопного дактиля. А. с. писали Горацій, Сенека. Наприклад:

Звів з цього світу й мене, іллірійською хвілею
вкрівши,
Нот, Оріона західного вісник (Горацій).

Альбомна лірика – інтимна лірика, присвячена конкретній особі. Вірші А. л. з’явилися у французькій поезії (мадригали, рондо) як рукописні салонні збірники, пізніше набули жанрового розвитку. Наприклад, І. Франко, “В альбом пані О. М.”; М. Зеров, “До альбома”.

Альтернанс (лат. *alternio* – чергуюсь) – чергування рим у сонетах, ронделях, рондо, секстинах, тріолетах.

Альтернований ритм (лат. *alternare* – змінюватись, чергуватись) – чергування ямбів чи хорейів із пірихіями у віршовому рядку. А. р. збагачує ритмомелодику поезії. Наприклад:

Якась сумна і невесела осінь
Зійшла, мов помаранча золота,
Над Києвом, і олив’яні оси
Дзижчали і співали з-за моста (Юрій Клен).

Амебейна композиція (грецьк. *amoihaios* – взаємний) – будова художнього твору за принципом паралелізму, повторення двох тем (мотивів). Наприклад:

Підбиті голуби знімались
З землі до променів ясних.
І знов на землю обривались,
І червоніли груди їх...

Знялися звуки і упали
На бідне серце моє знов...

Вони в безоднях десь пропали,
А з серця виступила кров (Олександр Олесь).

А. к. характерна і для народної творчості (наприклад, пісня “А ми просо сіяли, сіяли...”).

Амфібрахій (грецьк. *amphi* – навколо та *brachys* – короткий) – трискладова стопа силабо-тонічного віршування з наголошеним другим складом: U–U. В українській поезії до А. вперше звернувся Є. Гребінка. Відомий А. одно-, дво-, тристопний тощо. Наприклад:

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, Боже, ти крилів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав! (М. Петренко).

Амфімакр (грецьк. *amphimakrós* – між довгими складами), або **Кретик** (критська стопа) – стопа античного віршування з довгих та короткого складів: –U; –U–. В українському віршуванні А. називають трискладову стопу з додатковим наголосом: –U–.

Анакруза (грецьк. *anakrusis* – відштовхування) – слабкі ненаголошені склади, що передують першому метричному наголосу. У силабо-тонічному віршуванні в хорях та дактилях А. нульова, у ямбах та амфібрахіях – односкладова, в анапесті – двоскладова. Наприклад:

Ах, скільки струн в душі дзвеніть!
Ах, скільки срібних мрій літає!

В які слова людські їх вліть?!
Ні, слів людських для їх немає...
(Олександр Олесь).

Янапест (грецьк. *anápaist* – обернений щодо дактиля) – трискладова стопа силабо-тонічної системи віршування з наголосом на останньому складі: UU–. Наприклад:

Не беріть із зеленого лугу вербі
Ні на жовті піскі, ні на скелі,
Бо зів’яне вона від жагі, від журбі
По зеленому лузі в пустелі...

(Олександр Олесь).

Анациклічний вірш (грецьк. *aná* – над, проти і *kýklos* – колесо, цикл) – вірш, який можна читати в прямому та зворотному порядку, не порушуючи віршового ритму. На відміну від паліндрому, А. в. читається за словами, а не літерами. Набув поширення в добу бароко. Наприклад:

Високо діва єст вознесенна,
Глибоко яко бяше смиренна (І. Величковський).

Антианакруза (грецьк. *anti* – проти та *anákrusis* – відштовхування) – нестача одного складу на початку вірша, що робить першу стопу неповною. Наприклад:

Бóже! За безмір ту страждання,
За му́ку, сльози і ридання,

За кров, розливу скрізь по полю,
Верні нам, Творче, волю, волю!.. (О. Бабій).

Антиспа́ст (грецьк. *antispastos* – судомний, кульгавий) – шестиморна чотирискладова стопа в античному віршуванні, яка поєднує ямб і хорей (інша назва – ямбохорей): U – – U.

Антистро́фа (грецьк. *antistrophe*, від *anti* – проти і *strophe* – строфа) – в античній хоревій ліриці – парна строфа, що за своєю метричною структурою відповідає непарній; композиційний елемент ліричного твору і трагедії: строфа – антистрофа – епод.

Античне віршування (лат. *antiquus* – стародавній) – різновид квантитативного віршування, що склався в еллінську та римську добу і характеризується чергуванням довгих та коротких складів. Одиниця довготи – мора: короткий склад дорівнює одній морі (U), а довгий – двом (–); обидва формують стопу.

Аритмія (грецьк. *a* – не і *rhythmos* – розміреність, узгодженість) – порушення віршового ритму, пов'язане з анакрузою, антианакрузою, каталектикою тощо.

Аруз (араб.) – система квантитативного віршування в тюркомовній, арабській та перській літературах, в основі якої – чергування довгих і коротких складів. Східна

поезія нараховує близько шістдесяти різновидів А. До початку ХХ ст. він був її єдиною системою віршування. Майстри А.: Навої, Фірдоусі та ін.

Архілохів рядок – античний віршовий рядок, що складається із чотиристопного дактиля та тристопного хоря. Архілох – давньогрецький поет VII ст. до н. е.

Асклепіадів вірш – античний вірш, що складається з двох каталектичних трохеїчно-дактилічних триподій із цезурою. Часто подибуємо у віршах Горація, наприклад:

Звів я /пáм'ятник / свій. // Дóвше, ніж / мідь дзвін/ка́,
Віщий / від піра/мід // ца́рських, про/стоїть / він.

Асонанс (фр. *assonanse* – звучу до ладу) – 1) один із видів звукопису: повторення однакових або подібних голосних звуків у поетичному рядку чи строфі. Наприклад:

О панно́ Інно,
панно́ Інно... (П. Тичина);

2) різновид неточної рими, основною ознакою якої є збіг ненаголошених голосних при довільному розташуванні приголосних.

Астрофічний вірш (грецьк. *astrophos* – безстрофний) – вірш, якому не властиве симетричне членування на строфи: їх різновиди довільно змінюють один другого,

посилюючи розмаїття інтонаційно-синтаксичних структур, увиразнюючи поетичне мовлення.

Атонування (грецьк. *átonos* – розслаблений) – послаблення або втрата наголошення в слові, завдяки якому окремі службові частини можуть набувати змістового підкреслення. Наприклад:

Стилет чи стилос? – не збагну́ (Є. Маланюк).

Яфреза (грецьк. *apheresa* – позбавлення) – утинання певних звуків у слові задля уникнення збігу їх та дотримання вимог віршової метрики. Синонім до А. – **синелефа** (І. Качуровський). Наприклад:

Приїхало до матері да три сини,
три сини вояки, а не 'днакі,
Що 'дин за бідних,
другий за багатих... (П. Тичина).

Явищем А. пояснюється чергування у – в, і – й, з – із – зі та ін.

Ашуг (тюрк. *ашик* – закоханий) – народний поет-співець на Кавказі та в Туреччині, котрий виконує твори під акомпанемент саза, тара або кеманчі. А.-класики: Саят-Нова, Н. Овнатан, Хаста Гасим та ін.

Б

Багата рима – рима, що характеризується максимальним суголоссям (співзвуччя охоплює три і більше звуків) або ж становить собою римування українських та іншомовних слів, архаїзмів, діалектизмів чи засвідчує співзвуччя одного слова з кількома.

Бакхій (грецьк. *bakcheios* – вакхічний, від Вакх, вакханалії) – в античному віршуванні – п'ятиморна стопа з одним коротким і двома довгими складами; в силаботоніці – трискладова стопа з наголошеними другим і третім складами: U— —.

Бард (кельт. *bard* – співець) – мандрівний кельтський співець; середньовічний поет в Ірландії, Шотландії, Вельсі. Сучасна назва стосується поетів, котрі виконують пісні на власні слова.

Бармак (тюрк. палець) – тюркський силабічний різновид віршування, заснований на ізосилабізмі й не залежний від акцентування слів у рядках. Б. писали М. Джаліль, А. Кунанбаєв та ін.

Бейт (араб.) – римований або неримований двовірш тюркомовної, перської та арабської поезії, у якому передано завершену думку.

Бідна рима – рима, що діє в рамках однієї граматичної категорії, обмежуючись закінченнями, суфіксами; або ж незначна суголоссям; або ж банальна.

Блий вірш – неримований вірш із чіткою метричною структурою, ритмолад якого підкреслюється чергуванням співмірних клаузул. Наприклад:

В убогій церкві люд сільський зібрався
І падав ниць перед престіл Пророка:
За все добро, за всю святую ласку
Співав творцеві тихий гімн подяки

(Ю. Шкрумеляк).

Брахіколон (грецьк. *brachýs* – короткий та *kolon* – віршовий елемент, рядок) – вірш або частина вірша, кожен рядок якого побудований з одного складу. Наприклад:

Вже
Час
Нас
Зве

Ще
Раз
Нас
Жде

Кров
Біль
Зов

Піль
Це
Я (Б.-І. Антонич).

Буриме (фр. *bouts* – кінці, закінчення та *rimés* – римовані) – вірш, як правило, сюжетний, створений за наперед заданими римами, які не дозволяється переставляти чи змінювати.

В

Ваганти (лат. *uagantes* – мандрівники) – мандрівні західноєвропейські поети XII–XIII сс. (ченці, школярі, студенти) – творці вільнодумної, життєлюбної, баламутсько-сороміцької гумористично-сатиричної лірики. Знаменитий збірник творів вагантів – “*Carmina burana*” (початок XIII ст.).

Верлібр (фр. *vers libre* – вільний вірш) – неримована нерівнонаголошена віршова форма з відчутним наскрізним ритмом, за природою близька до фольклорного віршування. Наприклад: І. Драч, “Балада про Соняшник”.

Версифікаторство (лат. *versus* – вірш та *facio* – роблю) – іронічна назва імітаційного віршування як вияву технічної вправності, оригінальності, експериментування (без урахування фактору натхнення, хисту).

Версифікація, або Віршування – 1) мистецтво виражати думки у віршовій формі; 2) система організації поетичного мовлення, в основі якої – закономірне повторення певних мовних елементів, що складаються на підставі культурно-історичної традиції тої чи іншої національної мови; 3) сукупність норм та принципів віршотвірної майстерності, розбудована навколо певного ритмічного критерію.

Висхідна стопа – у силабо-тонічному віршуванні – стопа, що закінчується наголошеним складом: ямб, анапест, бакхій, четвертий пеон.

Відлунювання – віршова форма (вірш-ехо), як правило, двовірш, другий (укорочений) рядок якого складається із слова-рими, що повторює ціле прикінцеве слово (або його частину) попереднього рядка, витворюючи нові смислові відтінки. Наприклад:

– Что плачеш, Адаме? Земного ли края?

– Рая.

– Чому в онь не внідеши? Боїшся ли брани?

– Рани... (І. Величковський).

Вільний (вольний) вірш – послідовний силабо-тонічний вірш, не зв'язаний розміром, тобто такий, що має довіль-ну кількість стоп у рядках.

Віреле (фр. *virelai* від *virer* – кружляти, вертїтися) – дев'ятирядкова строфа французької поезії XV–XVI сс., у якій римується вкорочені 2, 5, 7 рядки, інші – подовжені – охоплюються своєю римою. Різновид В. – шестивірш, у якому римується вкорочені 3, 6 рядки, інші мають парне римування.

Вірш (лат. *versus* – повтор, поворот) – 1) елемент ритмічного мовлення в літературному творі, основна одиниця віршового ритму (як правило, рядок); 2) система поетичного мовлення, що має іманентні закономірності внутрішньої ритмічної організації та структури, які визначаються ритмічним акцентом, альтернансами, анакрузами, віршовим розміром, клавзулами, римою, строфою тощо; 3) ліричний або ліро-епічний твір, розбудований за певними версифікаційними законами.

Вірш-діалог (грецьк. *dialogos* – бесіда, розмова двох) – поетичний жанр, у якому звучать два голоси, через тезу й антитезу передається розмова двох. В.-д. в античній поезії – еклога, у східній – дастан.

Віршова мова – ритмічно організована система художньої мови, у якій ритмолад виконує значну естетичну та експресивно-виражальну функції.

Віршовий розмір, або Метр (грецьк. *metron* – міра) – міра віршового рядка силабо-тонічної версифікації, власне, міра вірша, яка визначається кількістю стоп у рядку.

Віршознавство – розділ літературознавчої науки, частина поетики, що вивчає віршові константи літературних творів, осмислює внутрішню будову вірша, його метрику, строфіку та фоніку.

Вірш-пейзаж, або Пейзажна лірика (фр. *paysage*, від *païs* – місцевість, краєвид) – умовна назва ліричного жанру, у якому передано художнє переживання людиною природи, котра мислиться одухотворено.

Вірш прозою, або Поезія в прозі – короткий ліричний твір настроєвого характеру, за формою тексту наближений до прози, а за мелодикою, підвищеною емоційністю, ліричним сюжетом, фрагментами спорадичного римування – до поезії. Специфічне: суміжнородовий жанр, спирається на чергування довгих і коротких відтінків ритмізованого тексту, тяжіє до фонетичної впорядкованості та врегульованості мовлення, до “етюдності” й медитації тощо.

Внутрішня рима – співзвуччя віршових рядків поза клавзулами. Різновиди В. р. (за І. Качуровським): 1) рима початку віршорядка з його кінцем та кінцем наступ-

ного; 2) рима кінця попереднього вірша з початком наступного; 3) рима піввіршів; 4) рима піввірша з кінцем вірша; 5) рима початків суміжних чи близько розташованих слів; 6) рима суміжних слів у вірші; 7) суцільна (майже суцільна) рима; 8) суцільна монорима.

Восьмивірш – восьмирядкова строфа з розмаїтою системою римування, в окремих випадках із доволі жорсткою схемою (октава, сициліана). Наприклад: *абабввгг*.

Г

Газель (від араб. ліричний вірш) – ліричний вірш бейтової природи (містить від трьох до дванадцяти бейтів), у якому всі другі рядки дистихів пов'язані наскрізною моноримою (крім першого бейта з парним римуванням): *аа ба ва...*, самі ж дистихи на змістовому рівні пов'язані спільним мотивом, але не фабулою, останній бейт виголошує ім'я автора. Г. – інтимно-психологічні та філософські, часто алегоричні твори.

Гекзаметр, або **Гексаметр** (грецьк. *hexámetros* – шестимірник) – в античному віршуванні – шестистопний дактиль, у якому будь-яка стопа, крім п'ятої, може замінюватися спондеєм, остання ж завжди усічена (хореїчна), є велика цезура або дві малих (після другого складу другої та четвертої стоп). Схема Г.: –UU | –UU |

– || UU | –UU | –UU | –U. У силабо-тоніці Г. твориться сполученням дактилів із хорейми, стаючи різновидом павзника.

Гіпердактилічна клаузула (грецьк. *hyper* – понад і *dáktilos* – палець; *clausula* – закінчення) – закінчення віршового рядка із наголосом на 4, 5 або 6 складі від кінця рядка.

Гіпердактилічна рима – співзвуччя слів, у яких наголошується 4, 5 або 6 склад від кінця рядка.

Гіперкаталектика (грецьк. *hyper* – понад і *katalektikos* – усічений) – нарощення до останньої стопи в рядку одного чи двох ненаголошених складів.

Гіперметрія (грецьк. *hyper* – понад і *métron* – міра) – поява в рядку стопи із зайвим складом як ритмозбій (помилка автора) чи пристосування до лексичних вимог слова.

Гіпометрія (грецьк. *hypo* – менше і *métron* – міра) – утинання рядка у віршованому творі, не зумовлене вимогами строфіки чи композиції.

Гліконівський вірш, або **Гліконей** (від імені давньогрецьк. поета Глікона) – в античній версифікації – восьмискладовий вірш зі схемою рядка UU– | UU– | UU.

Г. в. писалися ліричні твори, хорові партії трагедій, часто він поєднувавсь із ферекратовим віршем.

Глоса (грецьк. *glōssa* – мова, застаріле слово) – віршова форма іспанської поезії Середньовіччя й Відродження, у якій є чотирирядковий епіграф із сформульованою темою твору, а наступні децими (чотири) висвітлюють цю тему, до того ж завершуються строфи одним із рядків епіграфа.

Говірний вірш – інтонаційний тип вірша, що відтворює своєрідність живого мовлення, допускаючи відносну свободу та нерегульованість ритмомелодики, темпу, павзної системи інтонації.

Головний наголос – виразний словесний наголос у вірші, на відміну від побічних, які з'являються в багатоскладових словах.

Гошма – в азербайджанській поезії вірш, написаний одинадцятискладником, розбудований у чотири катрени, де остання строфа містить ім'я поета.

Д

Дактилічна клаузула (грецьк. *dáktylos* – палець і *cláusula* – закінчення) – закінчення віршового рядка, слова в якому мають наголос на третьому від кінця рядка складі (подібно до дактилічної стопи).

Дактилічна рима – співголосся у вірші слів із ритмічним акцентом на третьому від кінця рядка складі.

Дактиль (грецьк. *dáktylos* – палець; міра довжини) – в античній версифікації – трискладова чотириморна стопа з першим довгим складом; у силабо-тоніці – трискладова стопа з наголосом на першому складі: –UU.

Дастан – у тюркомовній поезії – оповідний вірш або поема про важливі суспільно-політичні події, подвиги героїв, пов'язані з ісламом; твір, написаний за мотивами народного епосу. Виконується Д. під акомпанемент дутара, домбри тощо митцем-дастанчі (ашугом, акином, бакші, шаїрі).

Двовірш, або **Дистих** (грецьк. *distichon*) – найпростіша строфа будь-якого віршового розміру, що складається з двох рядків, об'єднаних римою чи неримованих, які передають завершену думку.

Двоскладові розміри – віршові розміри силабо-тонічного вірша, утворені поєднанням двоскладових стоп: хорєя, ямба, пірихія, спондея.

Декламативна поезія (лат. *declamatio* – вправи з красномовства) – переважно віршовані літературні твори, призначені для сценічного виголошення, насичені стилістичними прийомами, риторичними фігурами, доволі часто логічно й композиційно розбудовані за принципом тріади: теза – антитеза – синтез.

Децима (лат. *decima* – десята), або **Еспіне́ла** (від призвища ісп. поета XVI ст. В. Еспіне́ла) – десятирядкова строфа із сталою схемою римування *аббааггддг*. Із XVIII ст. Д. називають і десятирядкову одичну строфу із схемою римування *абабггдеед*, писану 4-ст. хорєєм або 4-ст. ямбом.

Диподія (грецьк. *dipodia*, від *di* – двічі та *podos* – стопа, власне, стопа ноги, якою притупували при скандуванні) – в античній версифікації – поєднання двох однакових стоп, часто ускладнене. Дві пари Д. називалося **диметром**. У силабо-тоніці Д. називають сполучення ямба та хорєя, у якому ритмічно виділяється хорєїчна стопа.

Дисонанс (фр. *dissonance*, від лат. *dissono* – недоладно, негармонійно звучу) – неблагозвучність у віршовому тексті, зумовлена вимогами віршового розміру, ви-

ражена збігом приголосних. Д. – це також неточна рима, у якій суголосні лише приголосні звуки.

Дієреза (грецьк. *diarexis* – розмежованість, роздільність) – в античній версифікації – заміна довгого складу в стопі двома короткими; у силабо-тоніці – додавання зайвого голосного в слові або ж його вилучення: Україна – Вкраїна – Україна.

Дохмій (грецьк. *dóchmios* – кривий) – восьмиморна стопа в античному віршуванні, що поєднує в собі ямба та амфімакр: U– –U–.

Е

Евритмія (грецьк. *eurhythmia* – ритмічність, милозвучність) – злагодженість, гармонійна плавність ритмічної організації поетичного мовлення, зумовлена вимогами фоніки й евфонії. Протипага до аритмії.

Еквіритмічність (лат. *aequus* – рівний та *rhuthmós* – ритм) – збереження в перекладі поетичного тексту ритмічної структури оригіналу з урахуванням нормативів кожної мови. Е. передбачає і еквілінеарність (від лат. *aequus* – рівний та *linea* – лінія, рядок) – витримання порядку стоп і рядків оригіналу.

Елегійний дистих – строфа античної поезії, що містить два рядки, писані гекзаметром (перший) і пентаметром (другий).

Енклітика (грецьк. *enklitike* – схилена назад) – випадок у версифікації, коли два суміжних слова сприймаються як одна акцентуйована одиниця, а ритмічний наголос ставиться на першому з них.

Епікруза (грецьк. *epicrusis* – вихід) – заключна частина віршового рядка, який починався ненаголошеними складами (анакрузою): вона охоплює ненаголошені склади після останнього рядкового наголосу. Може бути нульова, односкладова, двоскладова.

Епод (грецьк. *epōdos*, від *epi* – безпосереднє слідування за чимось, додавання до чогось та *ōde* – пісня) – 1) приспів, другий вірш (рядок) ямбічного двовірша, складений триметром і диметром; 2) ліричний твір античної версифікації, утворений двовіршами однієї метричної системи, у якому чергуються довгі й короткі рядки; 3) частина хорової партії після строфи й антистрофи, що вирізнялася своїм особливим ритмом.

Ж

Жіноча рима – суголосся слів у вірші з наголошеним передостаннім складом.

З

Заджал (араб. мелодія, пісня, наспів) – строфічна арабська народна поезія, що містить 6–9 строф, як правило, любовного й панегіричного змісту.

Заум (рос. заумь) – версифікаційний прийом авангардизму, за яким поетичне мовлення розчленовується на фонемні складники з наступним їх довільним сполученням під впливом певної ритміки. Наприклад:

Мене зелених ніг
тіл тюль люля хміль... (М. Бажан);

в садугу ляла квіт киз бирала
вса дугу яла кві ткиз бир ала... (О. Ірванець).

Звукова організація вірша – інтонаційна впорядкованість звукових елементів у поетичному мовленні, на основі якої формується версифікаційна система. З. о. в. складають: звукопис, оноματοпея, зіткнення, алітерація, асонанс, евфонія, епіфора, анафора, інші засоби фоніки.

Звуковий повтор – прийом поетичної фоніки, зумовлений евфонічними законами мови та вимогами культури поетичного мовлення. Різновиди З. п.: алітерація, асонанс, звуковий паралелізм, анафора, епіфора, зіткнення, рима, кільце, звукопис та ін.

I

Ізосилабізм (грецьк. *isos* – рівний та *syllabá* – склад) – рівноскладовість; однакова кількість складів у співмірних рядках вірша. І. – засаднича ознака силабічної системи віршування.

Ізосинтаксизм (грецьк. *isos* – рівний та *syntaxis* – складання) – тотожне або подібне розташування елементів художнього мовлення в суміжних частинах прозового чи віршового текстів. І. виявляється через синтаксичні фігури: анафору, епіфору, ізоколон та ін.

Ізотонізм (грецьк. *isos* – рівний та *tónos* – наголос) – рівнонаголошеність; однакова кількість наголосів у співмірних рядках вірша. І. – засаднича ознака тонічної системи віршування.

Ізохронізм (грецьк. *isos* – рівний та *chronos* – час) – рівночасся; однакова тривалість звучання віршового рядка чи його ритмічної групи. І. – засаднича ознака анти-

чного (метричного) віршування, а також східного (аруза), класичного китайського, санскритських джаті та ін. Виявом І. в українському фольклорі є коломийковий вірш.

Ікт (лат. *ictus* – удар, наголос) – сильна доля в стопі; ритмічний наголос у віршовім рядку, що не завжди збігається з граматичним.

Іпостаса (грецьк. *hypóstasis* – дотримування, ущільнення, заміна) – заміна однієї стопи іншою в рядку вірша античної чи силабо-тонічної системи. Наприклад, заміна хорей пірихієм або спондеєм тощо.

К

Каданс (фр. *cadence* – такт, розмір, ритм, темп) – музична, тональна завершеність періоду чи фрази у вірші.

Касида (араб. цілеспрямована) – урочистий жанр арабської, тюркомовної, перської класичної поезії хвалебного чи сатирично-дидактичного змісту. К. містить 100–150 рядків, має специфічне римування: *аа ба ва га* і т. д. Майстер К. – Алішер Навої.

Каталектика (грецьк. *ktaléktik* – усічення, скорочення, від *katalego* – припиняю, закінчую) – 1) розділ метрики,

що висвітлює ритмічні закінчення віршового рядка – клавзули; 2) явище усічення останньої стопи у віршовому рядку на один чи два ненаголошених склади.

Катрен (фр. *quatrain*) – чотиривірш, строфа з чотирьох рядків.

Квалітативне, або Якісне віршування – тип віршування, у якому основою ритмотворення є специфічна ознака рядків: складоподіл (силабічна система), наголошення (тонічна система), складоподіл і наголошення (силабо-тонічна система).

Квантитативне, або Кількісне віршування – тип віршування, у якому основою ритмотворення є часова тривалість звучання віршового рядка, що містить довгі і короткі склади (антична система).

Кватерна (лат. *quattuor* – чотири) – різновид римування, коли два тривірша доповнюються четвертими рядками, також пов'язаними римою. Схема римування К.: пряме – *аааббввб*; обернене – *абббаввв*; кільцеве – *абббвва*.

Квінтила (лат. *quintus* – п'ятий) – п'ятирядкова строфа в іспанській поезії.

Жита – у східному віршуванні лірична мініатюра філософського змісту із схемою римування *ба ва га...*

Жількісне віршування – Див. **Квантитативне**.

Жільце – композиційна фігура в поезії, заснована на повторенні звуків, лексем у рядку (анепіфорі), кількох рядків чи строф у вірші (обрамленні). Різновиди К.: звукове, лексичне, строфічне.

Жлаузула, або Клавзула (лат. *clausula* – закінчення) – заключний відтинок віршового рядка, починаючи від останнього наголошеного складу. Різновиди К.: окситонна, парокситонна, дактилічна, гіпердактилічна.

Жода (італ. *coda* від лат. *cauda* – хвіст) – 1) додатковий (“зайвий”) рядок у канонічному вірші (канцони, сонеті, рондо, тріолеті та ін.); 2) заключна частина твору, циклу, що узагальнює ідейно-тематичний зміст.

Жоліно – ритмічні відтинки пісенного ряду, спричинені цезурою.

Жолон (грецьк. *kólon* – частина тіла, речення, елемент періоду) – 1) ритміко-інтонаційна одиниця людського мовлення, мовленнєвий такт, виокремлений паузами та об’єднаний логічним наголосом; 2) піввірш із різною

ритмічною структурою обабіч цезури (різновид логаета).

Консонанс (лат. *consonans* – приголосний звук) – неточна, неповна рима, заснована на збігу тільки приголосних звуків, тоді як голосні – дисонують.

Константа (лат. *constans* – постійний) – у віршознавстві – постійний ритмічний наголос у кінці віршового відрізка. У силабо-тонічному вірші К. в останньому слові рядка, у силабічному – ще й перед цезурою, що сприяє вирівнюванню кількості складів і усталенню жіночої рими. Зміст К., таким чином, складають постійний наголос, пауза, рима, клаузула.

“Кривий ямб”, або **Хоріямб** – різновид ямбічного вірша, у якому остання стопа в рядках – хорей.

Куплет (фр. *cueplet*, від *coupler* – сполучувати попарно) – 1) назва пісенної строфи (двовірша, чотиривірша); 2) сатирична співанка (коломийка, частівка).

Курйозні вірші (фр. *curieux* – допитливий, цікавий) – неординарні за формою, вишукані поетичні твори барокового стилю.

Л

Лапар – жанр любовної лірики у східному фольклорі, розбудований як переспівування (пісенне змагання) юнака та дівчини.

Лейма (грецьк. *leitma* – надлишок, частка) – особлива ритмічна пауза в рядку, зумовлена вмотивованим опусканням (пропуском) одного чи двох ненаголошених складів у стопі, завдяки чому досягається певне смислове і психологічне звучання твору.

Леонінський вірш, або **Леонін** (за ім'ям латинського поета Лео, XII ст.) – вірш, писаний за античною традицією гекзаметром чи пентаметром, але “модернізований” внутрішніми римами.

Ліпограма (грецьк. *leipo* – не вистачати та *gramma* – літера, риска, написання) – вірш, у якому відповідно до художнього задуму автора і з метою створення особливого евфонічного ефекту спеціально вилучено окремі звуки.

Ліпометрія (грецьк. *leipo* – не вистачати і *metron* – міра) – відсутність початкового ненаголошеного складу в першій стопі віршового рядка (будь то ямб, амфібрахій, анапест).

Літургійна поезія – християнські піснеспіви, підпорядковані канону біблійної словесності, з особливо складною метрикою, що становлять церковну гімнографію і застосовуються в межах певної християнської громади. Наприклад: гімн “Споконвіку було Слово...”, “Пісня з пісень” та ін.

Лобаеди (грецьк. *logaoidikos*, від *lógos* та *aoide* – спів) – вірші мішаного розміру, у рядках яких закономірно витримано певний ритмічний малюнок. Наприклад: поєднання 4-стопного дактиля чи анапеста із 3-стопним ямбом або хореем тощо (М. Рильський, “Літо останній справляє бенкет”).

М

Маджама – у грузинському віршуванні – чотиривірш з омонімічними римами, різновид шаїрі. Специфіку М. передано в українському перекладі поеми “Витязь у тигровій шкурі” Ш. Руставелі, зробленому М. Бажаном.

Макаронічний вірш (лат. *poesiu maccheronica*, від *maccheroni* – макарони) – віршовий комічний твір, пересипаний “націоналізованими” варваризмами та словами-покручами.

Медіана (лат. *medianus* – середній) – постійна цезура посередині віршового рядка складного розміру (як правило, гекзаметра), що розбиває його на два піввірші.

Мезостих (грецьк. *méson* – посередині та *stichos* – віршовий рядок) – вірш, у якому серединні літери приховують певне ім'я, утаємничують якість значення; різновид акровірша. Наприклад: В. Самійленко, “Коли б твоєї вроди не хвалила...” (закодовано ім'я Людмила).

Мейстерзингер (нім. *Meister* – майстер і *Singer* – співець) – середньовічний німецький поет-співак, представник міської культури, що творив під суворою регламентацією цехової корпорації, до якої належав.

Мелічна поезія, або **Меліка** (грецьк. *mélos* – пісня) – давньогрецька пісенна лірика періоду розквіту (VI–Vcc. до н. е.), що вирізнялася хвалебно-ушлавлюючим змістом, логічністю ритмічної структури, виконувалася під акомпанемент лірики.

Мелодика вірша (грецьк. *melodos* – пісенний) – версифікація інтонація вірша, що виявляється через голосову гармонію поетичного мовлення (мелодію, евфонію, гучність тощо); система інтонування в поетичному синтаксисі, притаманна наспівній поезії.

Менестрель (фр. *ménstrel*, від лат. *ministerialis* – той, хто перебуває на службі) – середньовічний мандрівний поет, музикант, актор, часто – співець-виконавець чужих творів, що перебував у васальній залежності від сеньйора, міг бути його історіографом.

Метаграма (грецьк. *metagrápho* – внесення зміни в текст) – віршовий прийом, часто вияв літературної гри, що полягає в доборі слів із відмінною початковою літерою, завдяки чому створюється особливий смисловий простір поезії.

Метатеза (грецьк. *metathesis* – переміщення) – переставлення звуків і складів у дитячому, діалектному мовленні чи просторіччі. Наприклад: суша (шосе), лерігія (релігія) тощо.

Метр (грецьк. *metron* – міра, розмір) – ритмічне чергування сильних і слабких складів у віршовому рядку, що складає стопу як принцип організації віршової мови. Поняття М. використовується в античному і силаботонічному віршуванні, у тонічному – стосується дольника.

Метрика (грецьк. *metrikós* – розмірений) – 1) теорія віршових розмірів; 2) структура віршового рядка.

Метроряд – віршовий рядок або піввірш, у яких витримується певний віршовий розмір.

Мнемонічні вірші (грецьк. *mneme* – пам'ять) – вірші навчально-дидактичного призначення, що в поетичній формі передають деяку освітню чи пошукову інформацію, а нестандартність викладу сприяє кращому її запам'ятовуванню. Наприклад, вірш-абетка тощо.

Монорим (фр. *monorime*, від грецьк. *mónos* – один) – характерний для східної поезії різновид вірша, у якому всі рядки охоплені єдиною римою. Наприклад: шаїрі, рубаї, мухамас та ін.

Мора – найпростіший елемент ритмотворення в античному вірші, одиниця довготи (тривалості) звучання складу: час звучання короткого складу становив мору, довгого – дві мори. На різному їх поєднанні формувалися стопи.

Муназара (араб. суперечка, диспут) – у східних літературах – різновид вірша, побудований як суперечка між уявними опонентами. Наприклад: поема “Асирійське дерево” (пам'ятка перської літератури III–IV cc.).

Мусадас (араб. шестивірш) – у класичній поезії Сходу та Азії – шестивірш філософського змісту, рядки якого

римується за схемою *аааааа бббббб* і т.д., кількість строф у М. – 4–10.

Мусамат (араб. підвіска) – середньовічний східний шестивірш, що складається з трьох бейтів (змістово завершених двовіршів), організованих за схемою римування *ааааав сссссб дддддб*. Наявний у творчості Менучехрі (IX ст.) та ін.

Мустезад – у класичній поезії Сходу та Азії – різновид вірша, у якому довгі рядки (на 14 складів і більше) чергуються з короткими (на 6 складів). Наявний у творчості Вагіфа.

Мухамас (араб. п'ятірний) – у поезії Сходу та Азії – елегійний п'ятивірш із римуванням *ааааа ббббб* і т. ін. Наявний у творчості Махтум-Кулі (XVIII ст.).

Ж

Жародне віршування – ритмічна організація фольклорних творів. Різновиди Н. в.: 1) розмовний вірш (райошник); 2) речитативний нерівноскладовий вірш; 3) пісенний вірш.

Жароднопісенний вірш – заснований, як правило, на рівноскладовості, поділі рядків паузами на частини

(коліна) і мелодії (музичному ритму) строфічний різновид фольклорного віршування, характерний для ліричних, обрядових і танцювальних співів.

Наукова поезія – віршовані твори, у яких яскраво ви-
являють себе раціональне й ірраціональне начала, а на-
уковий компонент визначає зміст твору, напрями роз-
витку ліричної теми. Творці Н.п.: Гесіод, Тіт Лукрецій
Кар, Каллімах та ін.

Нерівноскладова рима – асиметричне віршування, за
якого ритмічний малюнок порушується “зайвим
складом” в одному із суголосних слів. Наприклад: дощ
– клóччя, нérви – папéрами, бóднями – грóднем.

Нерівноскладовий вірш – вільний речитативний
астрофічний вірш народних дум, голосінь, інколи обря-
дових, історичних і баладних пісень, заснований на
різноскладовості, відсутності ритмічної схеми, тирад-
но-періодній змістовій організації рядків.

Юна (лат. *nona* – дев’ята) – дев’ятирядкова строфа, ок-
тава з доповненням, що містить потрійну риму (*aab vbb*
ggb).

О

Одинадцятискладник – різновид силабічного метра: віршовий рядок на одинадцять складів.

Окситонна клаузула (грецьк. *oxýtos* – слово з останнім наголошеним складом, лат. *clausula* – закінчення) – закінчення віршового рядка наголошеним складом.

Окситонна рима (грецьк. *oxýtos* – слово з останнім наголошеним складом) – віршове співзвуччя слів, у яких останній склад – наголошений.

Октава (лат. *octava* – восьма) – восьмивірш; строфа з восьми рядків п'ятистопного або шестистопного ямба із традиційною схемою римування (*абабабвв*), обов'язковим чергуванням окситонних і парокситонних клаузул.

Олександрійський вірш – римований 12-складник із цезурою посередині рядка, обов'язковим наголошенням 6-го і 12-го складів, чергуванням парних окситонних і парокситонних рим. Видозміна О. в. – олександрин (олександрина) – п'ятирядковий 13-складовий вірш, написаний шестистопним ямбом, римований за схемою *абааб*.

Омонімічні рими – співзвуччя слів, фонетично тотожних, але різних за значенням. Наприклад:

Осяяла його ідея **світла**:

Літати, наче нетля, вколо **світла** (Б. Кравців).

Онегінська строфа – строфа, що поєднує сонетні й октавні ритмічні елементи (запроваджена О. Пушкіним у романі “Євгеній Онегін”): чотирнадцятирядковий вірш із схемою римування *абабввггдеедєє*, катрени якого містять чергування парокситонних (непарний рядок) і окситонних (парний рядок) рим, останній дистих має суміжне окситонне римування.

Ономастик (грецьк. *onomasticós* – майстерність найменувати) – вірш, приурочений до дня народження.

Оповите, або Кільцеве римування – римування в чотиривірші (катрені), коли співзвучними є 1 і 4, 2 і 3 рядки (*абба*).

Ораторський вірш – декламаційна поезія, призначена для публічного виголошення, а тому особливо патетична, виповнена риторичними фігурами. О. в. – різновид громадянської лірики, часто ритмічно організований за тонічним зразком.

П

Паліндром, або **Перевертень** (грецьк. *palindroméo* – той, хто повертається (обертається)) – віртуозна поетична форма, коли слова, рядки однаково звучать і змістово сприймаються за читання зліва направо і навпаки. Відомий у творчості І. Величковського (“рак літеральний”), А. Мойсеєнка та ін.

Панторима (грецьк. *panta* – весь та *rhythmos* – узгоджений) – суголосся у вірші, яке не обмежується останнім складом чи словом (клавзулою), а охоплює значну частину рядків (кілька слів).

Парокситонна клаузула (грецьк. *paroxytónos* – слово з наголосом на передостанньому складі, лат. *clausula* – закінчення) – наголошення передостаннього складу в закінченні віршового рядка.

Парокситонна рима (грецьк. *paroxytónos* – слово з наголосом на передостанньому складі) – суголосся у вірші слів із передостаннім наголошеним складом.

Пауза, або **Павза** (грецьк. *pausis* – припинення) – перерва в мовленні, яка виконує роль словоподілу, розмежовує фрази. Різновиди П.: смислова, логічно-інтонаційна, ритмічна (константна, цезурна). Особливе ритмічне навантаження має в тонічному віршуванні.

Паузник, або **Павзник** – різновид тонічного вірша (дольник), побудований на метроряді дво- і трискладових стоп силабо-тоніки, у якому пауза, протяжна вимова сусідніх складів, посилення наголошення компенсують голосову і ритмічну відсутність одного чи двох складів.

Пентаметр (грецьк. *pentámetros* – п'ятимірник) – в античному віршуванні – дактилічний вірш, утворений за ритмічною схемою –UU–UU–||–UU–UU– (п'ята дактилічна стопа передана спондеєм, що не порушує чотириморної міри).

Пеон, або **Пеан** (грецьк. *paian*, *paieōn* – цілитель, рятівник) – 1) у давньогрецькій літературі – хоровий гімн на честь Аполлона; офірна та бойова пісня; у новий час – ліричний жанр урочистої пісні з нагоди перемоги; 2) в античному віршуванні – стопа на п'ять мор (–UUU, U–UU, UU–U, UUU–); 3) у силабо-тонічному віршуванні – рідкісна чотирискладова стопа.

Перенесення, або **Енжамбеман** (фр. *enjambement*) – віршовий прийом: перенесення фрази (або частини слова) з попереднього рядка в наступний, зумовлене неспівпаданням ритмічної паузи із смисловою, що супроводжується, як правило, порушенням інтонаційної викінченості твору. Різновиди П.: 1) *rejet* – фразу-рядок завершує початок наступного рядка; 2) *contre-rejet* –

фразу розпочинає кінець рядка, а виповнює весь наступний; 3) *double-rejet* – кінець одного рядка розпочинає фразу, а початок наступного – завершує.

Перехресне римування – римування в чотиривірші (катрені) першого з третім, а другого з четвертим рядків (за схемою *абаб*).

Поїт, або **Поїта** (грецьк. *poiētēs* – поет) – найменування поета в давній українській літературі.

Пірихій (грецьк. *pyrrichios*, від *pyrriche* – військовий танок) – в античному віршуванні – двоскладова стопа на дві мори; у силабо-тоніці – двоскладова ненаголошена стопа (UU). Рядок із П. називається пірихованим.

Поезія (грецьк. *poiēsis* – творчість від *poieō* – роблю, творю) – 1) в античності – художньо-образна словесна творчість; 2) ритмічно організоване художнє мовлення, розбудоване за законами певної конкретно-історичної системи віршування; 3) підкреслено естетизоване (шляхетне, прикрашене) художнє мовлення.

Поетична вільність, або **Поетична ліцензія** (лат. *licentia poetica*) – свідоме чи мимовільне порушення мовного ладу у віршах (як правило, акцентна деформація) з метою витримати віршовий метр (характер стопи) і розмір.

Поетичне мовлення – піднесено-емоційне, образне, насичене стилістичними прийомами, синтаксичними фігурами, фонічними явищами мовлення художньої літератури.

Поліметрія (грецьк. *polymetros* – численний) – застосування кількох віршових розмірів в одному творі. Наприклад, у поемі “Похорон” І.Франка подибуємо 5-ст. ямб, 2-ст. і 4-ст. дактиль, 8-ст. хорей.

Проклітика (грецьк. *proklitikós* – нахилений уперед) – фонетичне явище: односкладове слово, як правило, службова частина мови (передусім прийменник), у мовленнєвому потоці втрачає власний акцент і вимовляється як єдине голосове ціле з наступним повнозначним словом (на серці, при дорозі, у думці тощо).

Просодія (грецьк. *prosōdia* – наголос, приспів) – розділ віршознавства, який класифікує метрично значущі складники віршованого мовлення, що виявляють себе в тій чи іншій конкретній версифікаційній системі.

П’ятивірш – п’ятирядкова строфа (пентама) зі схемою римування *абааб*.

Р

Райошник – різновид тонічного речитативного віршування, характерний для фольклору. Інша назва – “фразовик”, “римова проза”. Особливості: необов’язковість метричної та ритмічної організації, нерівноскладовість рядків, парне, як правило, дієслівне, римування. Поширений в інтермедіях.

Редиф (з араб. – “той, хто сидить за вершником”) – повторювання одного чи кількох слів наприкінці віршових рядків у тюркомовній, арабській (класичній і сучасній) поезії, що носить наскрізний характер, проходячи через увесь твір. Наприклад:

Днів, що з друзями провів, **не забувай!**

Тих далеких любих днів **не забувай!**.. (Гафіз).

Рима (грецьк. *rhythmos* – відповідність, сумірність, узгодженість) – суголосся (співзвуччя) закінчень віршових рядків (клавзул) або слів у середині суміжних чи близькорозташованих рядків. Риму складають ритмічний наголос і наступні за ним звуки (*непосвячені* – *втрачені*), інколи – групи слів (*райдуга* – *від ран туга*; це складна Р.), цілі рядки (*Зникає в світі сивочола мідь. Лишає дітям смолоскип столить*; це панторима). Р. буває: 1) за місцем ритмічного акценту (наголосу): окситонна (чоловіча), парокситонна (жіноча), дактилічна, гіпердактилічна; 2) за якістю співзвуччя: багата, бідна;

3) за повнотою суголося – точна й неточна (приблизна); 4) за розташуванням у строфі – суміжна (парна), перехресна, кільцева (охопна, оповита), тернарна, кватернарна; 5) за частиномовною характеристикою: граматична, неграматична тощо.

Римарій, або **Римівник** – словник рим, уживаних у певній національній поезії відповідної історичної доби. Наприклад: **Словник українських рим / Упор. А. Бурячок й І. Гурин.** – К.: Наукова думка, 1979.

Римування – спосіб (схема) розташування рим у вірші. Різновиди міжрядкового Р.: 1) суміжне (парне, паралельне) *aa bb vv*; 2) перехресне *абав*; 3) кільцеве (охопне, оповите) *абба*; 4) неспароване – *a – a*; 5) тернарне – *a – a – a*; 6) кватернарне – *– – – a – – – a* тощо.

Ритм (грецьк *rhýthmos* – такт, розмірність, узгодженість) – у художній літературі, віршознавстві – естетично вмотивована інтонаційна організація віршової фрази, заснована на періодичності розташування ритмотвірних чинників: наголошених і ненаголошених складів, акцентів, пауз.

Ритміка (грецьк *rhýthmikos* – мірний, рівномірний) – учення про ритм. У віршознавстві: 1) лад ритму конкретного віршового твору, циклу, збірки; 2) розділ віршознавства, який досліджує ритм у різних системах

версифікації (висвітлює ритмічні особливості тонічного, акцентного, силабічного вірша; з'ясовує специфічність силабо-тонічних стоп, розмірів, рими, строф і т. ін.).

Ритмічна проза – 1) прозові літературно-художні твори з естетично підкресленою ритмічною організацією фраз і фрагментів тексту; 2) вірш у прозі.

Ритмічний акцент – наголос у стопах силабо-тонічної системи віршування (може співпадати або не співпадати із словесним наголошенням).

Ритурнель (фр.*ritournelle*, від італ. *ritorno* – повернення) – строфа провансальської, італійської, французької поезії з римуванням *a – a*; вірш на три-чотири строфи.

Різнонаголошена рима – асиметричне римування, за яким урівноважуються співзвучні слова з відмінними наголосовими характеристиками – окситонні, парокситонні, дактилічні рими.

Розмір вірша – рядкова міра. Для тонічної системи віршування визначається кількістю наголосів чи “долей” у рядку; для силабічної – кількістю складів; для силабо-тонічної – кількістю стоп у рядку. Канонізовані строфи, як правило, консервативно витримують певний віршовий розмір.

Ронсарова строфа – шестирядкова строфа, названа за прізвищем французького поета XVI ст. П. де Ронсара, у якій рядки римуються за схемою *аабввб*. Р. с. відмінна від секстини (її римування *абабвв*).

Ропалічний вірш (грецьк. *ρόπα λινός* – віялоподібна палиця) – техніка організації віршового рядка, за якої кожне наступне слово на склад більше від попереднього: односкладове, двоскладове і т. д. Р. в. – різновид версифікаційної гри.

С

Сапфічна строфа – відома з античності різностопна строфа (катрен) такого ритмічного змісту:

–U–U–UU–U– –	11-складники	}
–U–U–UU–U– –		
–U–U–UU–U– –		
–UU– –	адоній	}

Секстина (італ. *sextina*, від *sex* – шість) – шестирядкова строфа подовженого (5-ст. чи 6-ст.) ямба, що складається з чотиривірша з перехресним римуванням і двовірша із суміжним римуванням: *абабвв*, зрідка *абабаб*, *аббааб*, *аабввб*.

Септима (лат. *septima* – сьома) – семирядкова строфа з різними схемами римування: *аббавбв*, *абабав*, *абавбв*, *абабаб* та ін.

Силабічне віршування (грецьк. *syllábe* – склад) – система віршування, заснована на рівноскладовості (11; 13) рядків за невпорядкованого розташування наголошених і ненаголошених складів. Характерні ознаки: парне римування, здебільшого парокситонна рима, цезура, акцент-константа на клавзулі (“постійний наголос” у кінці рядків строфи).

Силабо-тонічне віршування (грецьк. *syllábe* – склад і *tonos* – наголос) – система віршування, заснована на рівноскладовості сумірних рядків і вирівнюванні кількості та закономірності (періодичності) розташування в них наголосів (ритмічних акцентів). Одиниця міри рядків у С.-т.в. – стопа, сама міра складає розмір вірша.

Синереза (грецьк. *synáresis* – з’єднання, стиснення) – в античному віршуванні – злиття двох коротких складів у довгий; у сучасному – зумовлений ритмолодом пропуск складу (голосного) у слові. Наприклад: “Вдарив революцюнер...” (П. Тичина).

Синкопа (грецьк. *synkope* – скорочення) – усічення складу чи звука в слові. Поширене в побутовому мов-

ленні (“мо”, “гля”, “зара”) та поезії (як спосіб динамізувати ритмічний лад вірша). Наприклад:

Якщо вірити серцем, –
Що щастя – то воля, то во... (Ігор Павлюк).

Систола (грецьк. *systole* – скорочення) – поява наголошеного складу в тій позиції, де за розміром силаботонічного вірша повинен бути ненаголошений склад. Наприклад:

Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше злото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе? (М. Рильський).

Сициліана (італ. *siciliana*) – восьмирядкова строфа з двома четвертними римами, розташованими за схемою *абабабаб* чи *аббабааб*. Вважається попередницею октави, тому її інша назва – **октет**.

Склад – у віршознавстві – найменша ритмічна одиниця рядка, кількісна (тривалість звучання) та якісна (сила голосу) характеристики якої, разом із числом складів у рядку, є основою для формування тієї чи тієї версифікаційної системи.

Словоподіл – міжсловесна пауза. С. може співпадати (дієреза) чи не співпадати із стопоподілом. Цезура, як правило, не порушує С. Наприклад:

Мріють | крилами | з туману || лебеді | рожеві,
Сиплють | ночі | у лимани || зорі | сургучеві
(В. Симоненко).

Спадна стопа – стопа в силабо-тонічному віршуванні, яка починається наголошеним складом: хорей –U; дактиль –UU.

Спенсерова строфа – дев’ятирядкова строфа (різновид нони) із римуванням *абаббббвв*, написана п’ятистопним ямбом, але останній рядок – шестистопним ямбом. Бере початок від поеми “Королева фей” Е. Спенсера (англійського поета XVI ст.).

Спондей (грецьк. *spondeios*) – в античному віршуванні – чотириморна стопа з двох складів; у силабо-тонічному віршуванні – допоміжна двоскладова двонаголошена стопа (– –) у рядку, написаному хореем або ямбом.

Стопа – одиниця віршової міри, що становить собою стійке поєднання двох чи кількох складів із постійним ритмічним акцентом. Антична С. (п’одій) ґрунтувалася на поєднанні довгих (арсис) та коротких (тезис) складів. Силабо-тонічна С. заснована на природному чергуванні в мовленні наголошених і ненаголошених скла-

дів. Різновиди С.: двоскладова (ямб, хорей, пірихій, спондей), трискладова (дактиль, анапест, амфібрахій, бакхій, молос), чотирискладова (пеон); висока (спондей, молос), висхідна (ямб, анапест, бакхій), спадна (хорей, дактиль, антибакхій), закрита (амфімакр), перехідна (амфібрахій), низька (пірихій). С. характерні тільки для античного та силабо-тонічного віршування.

Строфа (грецьк. *strophé* – поворот, зміна, коло) – фонічно викінчена віршова сполука, яка повторюється в поетичному творі, об’єдана спільним римуванням, інтонаційною та ритміко-синтаксичною цілісністю, відносною змістовою завершеністю, відмежована від аналогічних рядкових сполук помітною паузою. Різновиди С.: дистих (двовірш), терцет, терцина (тривірші), катрен, пентима, сексина, септима, октава, нона, децима та ін. Існують “тверді строфічні форми” (канонізовані строфи): сонет, трілолет, рондо, рондель, рубаї тощо. Розрізняють С. і за специфікою рядкової організації та характером віршового розміру: олександрійський вірш, алкеєва С., онегінська С. та ін.

Строфіка – 1) розділ віршознавства, який вивчає строфи; 2) строфічний лад творів певного автора, стильової течії, школи.

Строфоїд – строфічно побудований вірш, у якому, проте, неможливо встановити вид строфи.

Суміжне, або Парне римування – римування за схемою *аа бб вв*.

Схема римування – схема розташування рим у віршовій структурі, позначувана літерами: *аа бб...*; *абаб*; *абба*; *аабввб*; *ааабвввб* та ін.

Сходинки, або Східці, Драбинка – графічне членування віршового рядка на окремі ритміко-інтонаційні та експресивно-сміслові фрагменти з метою увиразнення поетичного мовлення. Наприклад:

тоді
так близько й так далеко
любов літала птахами
десь
за
обрієм
нашого
почуття...

(Марія Ревакович).

III

Павтологічна рима – художньо і змістово вмотивоване використання в поезії монорими. Наприклад:

Вона була задумлива, як **сад**.
Вона була темнава, ніби **сад**.

Вона була схвильована, мов **сад**.

Вона була, мов сад і мов не **сад**

(М. Вінграновський).

Ттактовик – вірш міжсистемної версифікації, ритмолад у якому заснований на ізохронізмі рядків: тривалістю їх звучання керують закони музичного руху, визначаючи акцент і певну кількість неударних моментів – музичну фразу, здатну відновлюватися в ряді варіантів.

Ттернарне римування (лат. *terni* – по три) – одна з форм шестивірша (секстини), у якій розташування віршових рим характеризується схемою *аабввб*.

Ттерцет (італ. *terzetto*, від лат. *tertius* – третій) – тривірш із моноримою: *ааа ббб...*

Ттерцина (італ. *terzina*, від *terza rima* – третя рима) – строфа з трьох рядків п'ятистопного ямба з особливою схемою римування: *аба бвб вгв...*

Ттонічна система віршування (грецьк. *tonos* – наголос) – система віршування, заснована на ізотонізмі – сумірності наголосів у віршорядках, а також на їх варіативній (упорядкованій і неупорядкованій) рівномірності.

Триметр (грецьк. *trimetros* – тримірний), або **Триподія** (грецьк. *tripodēs* – розмір на три стопи) – тристопний вірш двоскладового чи трискладового розміру.

Тріюлет (фр. *triole*, від лат. *trio* – троє) – восьмивірш, у якому перший рядок тричі повторено, а схема римування вичерпується двома римами: *абааабаб*.

Трохей, або **Хорей** – двоскладова стопа силабо-тонічного вірша із наголосом на першому складі: –U.

У

Усічена рима – римування з неточним співзвуччям клавул, коли мовби випадає один (чи кілька) звуків: наприклад, смарагд – догора; каменем – мене тощо.

Ф

Фігурний вірш (лат. *figura* – зовнішній вигляд, образ) – поезія, що синтезує звукове та візуальне мистецтва й вирізняється оригінальною графікою (винахідливим записом). Наприклад:

і (о
си
па

єть
ся

се
житі
є)

самєси (едвард естлін каммінгс).

Фольклорне віршування – специфічне віршування, характерне для усної народної поетичної творчості, що має в собі ознаки всіх основних версифікаційних систем, однак природа його зумовлена мелодійно-ігровим компонентом твору. Різновиди Ф.в.: пісенне, речитативне, говірне.

Фоніка (грецьк. *phoneo* – вимовляю, звучу) – 1) звукова організація поетичного мовлення; віршові засоби, що надають ліричному твору милозвучності, посилюють його емоційність, виразність; 2) галузь віршознавства, яка висвітлює естетичну функцію звуків у поетичному мовленні, досліджує прийоми звукопису; 3) фонічні особливості твору, творчості, течії, школи.

Х

Холостий віршовий рядок – незаримований рядок по- між римованих у віршовій строфі. Наприклад:

Не вір мені,

Який говорить,

А вір тому,

Що мовкне і мовчить,

Як спрагли високості гори,

Як ними зранена блакить... (Г. Штонь).

Хорей, або Трохей (грецьк. *choreios*, від *choros* – хор) – у силабо-тонічній системі віршування двоскладова стопа з акцентованим першим складом: –У.

Хоріямб – в античній весифікації – чотирискладова (шестиморна) стопа, що складається з хорей та ямба: –UU–. У силабо-тоніці – поєднання стоп хорей та ямба в рядку як відхилення від ритмометричної ямбічної схеми.

Ц

Цезура (лат. *caesura*, від *caedo* – рубаю) – ритмо-інтонаційна пауза всередині віршового рядка, що розбиває його на два (інколи три) відтинки. Різновиди Ц.: велика, або медіана (симетрично ділить рядок); мала (відтинає

коротку фразу); подвійна (двічі ділить рядок); ліпометрична (за каталектики), гіперметрична (за гіперкаталектики), метрична (за акаталектики).

Ш

Шестивірш – шестирядкова строфа (секстина) із схемою римування *абабба*.

Я

Якісне віршування – Див. **Квалітативне**.

Ямб (грецьк. *iambos* – напасник) – у силабо-тонічній версифікації – двоскладова стопа з акцентованим другим складом: U–.

Рекомендована література

1. Безпечний І. Теорія літератури. К., 2009.
2. Білоус П. Вступ до літературознавства. К., 2011.
3. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Загальне літературознавство : навчальний посібник для вузів. Рівне, 1997.
4. Качуровський І. Нарис компаративної метрики. Мюнхен, 1985 (К., 1994).
5. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (Стилістика). Мюнхен ; Ніжин, 1994.
6. Качуровський І. Основи аналізу мовних норм (Стилістика) : фігури і тропи. Мюнхен ; К., 1995.
7. Качуровський І. Строфіка. Мюнхен, 1967 (К., 1994).
8. Качуровський І. Фоніка. Мюнхен, 1984 (К., 1994).
9. Костенко Н. Українське віршування ХХ ст. К., 1993 (К., 2006).
10. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці, 2001.
11. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К., 2007.
12. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К., 2006.
13. Лотман Ю. Анализ поэтического текста. Л., 1972.
14. Сидоренко Г. К. Від класичних нормативів до верлібру. К., 1980.
15. Сидоренко Г. К. Українське віршування: Від найдавніших часів до Шевченка. К., 1972.

16. Словник тропів і стилістичних фігур / авт.-уклад. В.Ф. Святовець. К. : ВЦ «Академія», 2011.
17. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручн. для гуманітаріїв. К., 2003.
18. Хализев В. Теория литературы : учебн. М., 1999.

ДОДАТКИ

I. Схеми

СИСТЕМИ ВІРШУВАННЯ

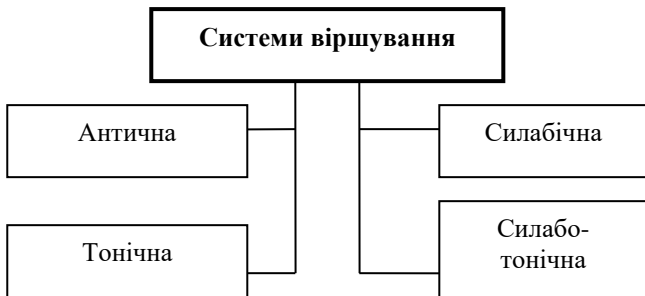

Схема 1

СИЛАБО-ТОНІЧНЕ ВІРШУВАННЯ

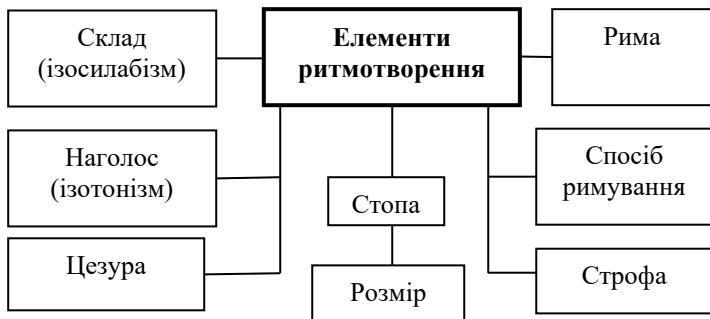

Схема 2

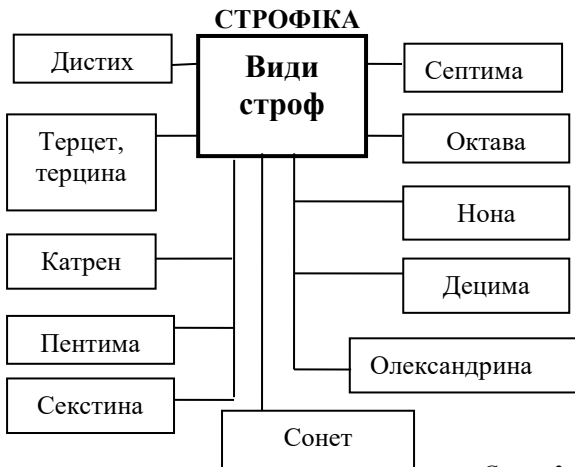

Схема 3

ВИДИ СТОП

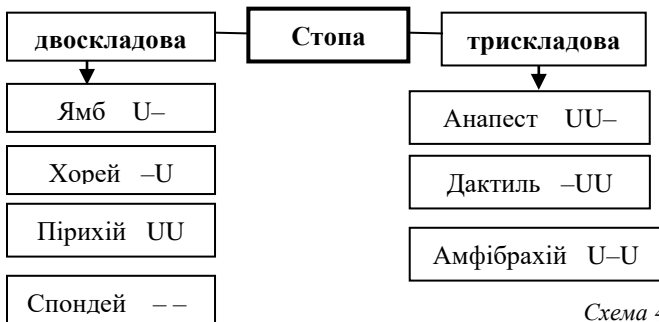

Схема 4

ТИПИ РИМ

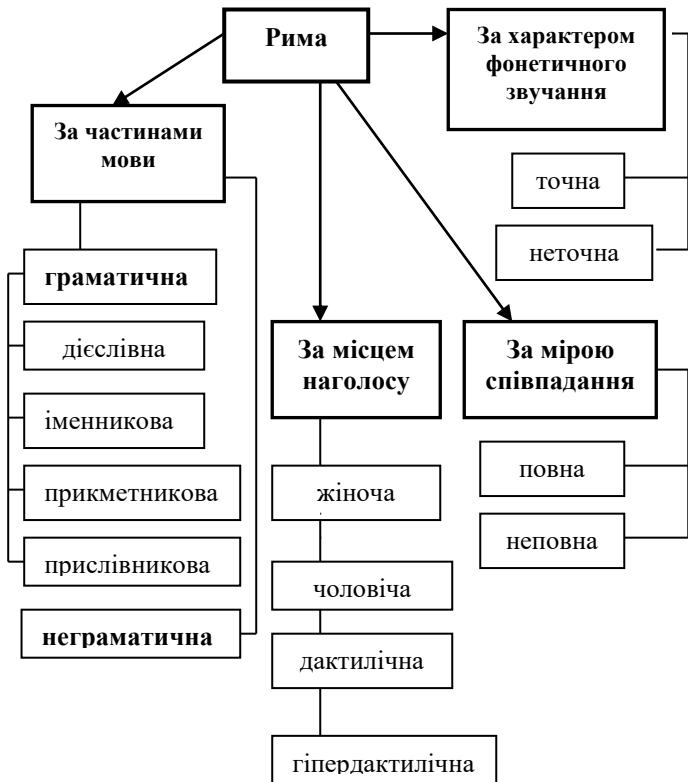

Схема 5

СПОСОБИ РИМУВАННЯ

Схема 6

ВИДИ ПАУЗ

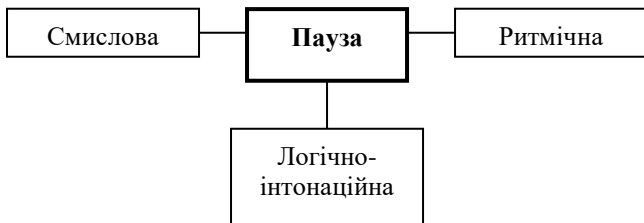

Схема 7

II. Вправи

1. Порівняйте вірш-логаед і поліметричний вірш. Це тотожні чи відмінні поетичні форми? Аргументуйте свою думку. Наведіть приклади таких творів.
2. Через поняття “просодія” схарактеризуйте відомі вам версифікаційні системи.
3. Сонет – класична **строфа** чи **форма**? Поясніть, які вам відомі різновиди модернізованого сонета? З’ясуйте особливості кожного з них.
4. Розподіліть у три групи змістово споріднені поняття. Як вони пов’язані з природою вірша?

Асонанс, розмір, мотив, ритмолад, пафос, інверсія, евфонія, хорей, епіграма, клаузула, епітет, нона, акровірш, ономапоня, кільце, медіана, медитація, тенденція, пуант, ікт, лірика, гіперкаталектика, рубайі, поетизм, ліричний герой, рядок.

5. Чим зумовлена історична змінність версифікаційних систем? Наведіть не менше п’яти аргументів.
6. Схарактеризуйте лінеарність віршів, назвіть прийоми графічного структурування:
 - а) Шпаги

панове

притримуйте на кінець

Шпага занадто гостра

Вона
 приносить
 надто простий рішенець
В справі
 надто не прості... (Є. Сверстюк).

б) коли зберем плачі усі,
 всі голосіння твої,
 Україно,
 твій стогін
 і розпач твій,
 твої молитви
за всіх часів твоєї страсної дороги
 по всій землі
і як не розірветься серце
 від тягару цього
 ПОВЕРНЕМОСЬ (М. Горбаль).

в) Там –
 Вам,
 Нам,
 Тобі,
 Мені,
 Їм –
 Гей –
 Всім,
 Всім,
 Всім, –
Так буде:

Прийдуть дужі, щасливі люди;
А земля така й не така:
І машини прекрасні всюди,
Й без мозолів кожна рука... (Є. Плужник).

г)

VII

навколішки стала
мати
стражданням похилена
й полилася молитва сльо

за
ми

щоб
щастя
забрало її три долі

VIII

кусочок пірваного сну
то
ма

б

се
залатаю нитками туги
й тканина мого життя
розстелиться килимом
на цю очікувану зустріч

Х
 земля
 дім
 батьківщина
 дім
 рідня
 дім
 ти я вони
 дім
 усім нам
 д
 і
 м (Марія Ревакович).

7. Схарактеризуйте вірш з погляду строфіки:

а) Як парость виноградної лози,
 Плекайте мову. Пильно й ненастанно
 Політь бур'ян. Чистіша від сльози
 Вона хай буде. Вірно і слухняно
 Нехай вона щоразу служить вам,
 Хоч і живе своїм живим життям (М. Рильський).

б) У темній гушині її я наздогнав.
 Вона, вже лежачи серед пахучих трав,
 Руками пружними од мене одбивалась.
 Нарешті стишилась – і дивне диво сталося:
 Уста, що і мене, і весь мій рід кляли,
 Мов квітка багряна, до мене простягли

Свій келих, сповнений солодкої знемоги.
Натомлені з біги стрункі та дужі ноги
Білили мармуром під місяцем чудним,
Вона промовила: “Жорстокий переможче!
Упасти в цім бою для мене найдорожче!”
(М. Рильський).

- в) Келихи з медом
закопано в землю.

Ліси горіли, горіли,
та знов по вогню:
тільки попіл,
і більше – нічого.

Про ніч пам’ятаємо, –
тож скінчиться день,
і знов лише день
почнеться завтра
із нашої пам’яті.

Та тільки дітей
напередодні нового Пришестя
народжують наші жінки.

Знову позичимо в сяйва
трохи плаского вогню,
щоб так-от
засклити шибки (В. Кордун).

8. Визначте анакрузу та епікрузу віршів, схарактеризуйте римування.

а) І світлий шлях, і темний манівець
примхлива доля зводить нанівець,
розбавивши комедією драму,
де часто-густо зрячого сліпець
вести береться. Начебто до храму
(А. Кичинський).

б) Це майже не любов. Бог дасть мені змогти
Відміряти слова – півскупо, півощадно.
Ці зустрічі – як сни, і цей щоразу ти,
І ця щоразу я, роз'ятрена, мов садно.
Для чого ця межа манірних поколінь?
Цей краєвид води, розлитої на блюдці?..
Ми ділимось на двох, як сонце і як тінь,
Бо ми були б удвох, якби не вмер Конфуцій
(Маріанна Кіяновська).

в) Є мислі, ароматні, наче квіти,
І аромати є ментальні: дно
Ума, до них уважного, розкрити

Їм з ласки влади вищої дано –
І в прірвах чути голоси іззовні
Скорботам нашим. Істини зерно

Через подібність бачимо назовні:

Сестрою горам є височина
Шляхетних задумів, і однокровні... (М. Орест).

9. Що таке енжамбеман? Доберіть приклади до характеристики його різновидів.

10. Визначте віршовий розмір, схарактеризуйте засоби ритмотворення у фрагментах віршів І. Багряного:

а) Зібралось сонце зникнуть в обрій білопінний
І покотило в безвість радості дукат.
Прийти б до сонця знов і впасти на коліна,
Прийти б... вернутися... вернутися б назад.

б) Премудрий Ра – Єгипту божество, –
Як в африканській спаленій пустелі,
В ультрамариновій, аж зсиза-синій стелі
З зеніту звис розпеченим єством.

в) В час вечірній, вечір сизий
я тебе чекаю в храм мій –
у кімнаті сонця ризи
і махорки тіміями.

г) Перепілка в житі – радість...
В пшеницях волошки – смуток...
Ворон з ріль – печаль.
Гей ти, коню, вибий ритми,
вибий ритми – кинь утому –

на звороті на крутому
нам не личить жаль.

г) Щоб оцей туман та сніги поїв,
Цей важкий туман, нерозгаданий.
Впав на груди піль, на печаль гаїв,
Впав на тихий сад, на обкрадений.

д) Лиловий степ. Пустеля вод широка.
Убогих нив латки і комишів рябінь.
Іржа хаток, похилених в журбі.
А над усім – на кряжі голубім
Печаль очей великого п р о р о к а .

е) Набрал у пригірщ повно... яка пухка і тепла!
Ну хто це там сказав, що можна розлюбить, –
Як десь коваль невтомно в весіннім дзвоні клепле,
По ріллях сонце йде – пускає голуби.

.....
Моя руда свитина якраз до масти нивам,
А кострубате слово – як скиби грубих ріль...
Я знаю: тут з засіву напевне будуть жнива
І просте сіре слово не здасться на кукіль...

11. Зробіть повний версифікаційний аналіз віршів:

а) Я руці, що била, – не пробачу –
Не для мене переможний бич!
Знай одно: не каюсь я, не плачу,

Ні зітхань не маю, ні злоби.
Тільки все у гордість замінила,
Що тобою дихало й цвіло,
А її тверда й холодна сила
Придушила тепле джерело.
Але навіть за твою шпіцруту
Стріл затрутих я тобі не шлю,
Бо не вмію замінять в отруту
Відгоріле сонячне – “люблю” (Олена Теліга).

- б) Безтурботність і світлий спокій...
Сонний день всі думки придушив.
Не шумлять дерева високі,
Теплий мох підбирає кроки,
І крім нас – ні душі (Олена Теліга).
- в) Скільки сонця ллється на землю,
Як зітхає земля по зливі!
Від води обважніла зелень,
Від проміння – брунатне тіло (Олег Ольжич).
- г) Нащо слова? Ми діло несемо.
Ніщо мистецтво і мана теорій.
Бо ж нам дано знайти життя само
В красі неповторимій і суворій (Олег Ольжич).

12. Схарактеризуйте версифікаційні особливості віршів
П.Тичини:

а) Закучерявилися хмари. Лягла в глибінь блакить...
О милий друже, – знов недуже –
О любий брате, – розіп’яте –
Недуже серце моє, серце, мов лебідь той, ячить.
Закучерявилися хмари...

б) Щось мріє гай –
Над річкою.
Ген неба край –
Як золото.
Мов золото – поколото,
Горить – тремтить ріка,
як музика.

13. Визначте тип версифікаційної системи у віршах Пантелеймона Куліша:

а) Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,
Та посідаймо на голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.
Темно надворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний від півночі віє.
Квилять вовки по степах-облогах...

б) Музо, безхитрісна, проста дівчино стислива.
Вбога селяночко, співом та сміхом щаслива!

Ти до мене, сироти, як сестра, пригорнулась,
На починання блага в тихім серці почувалась...

- в) Як сонечко зійде ясне, мов над раєм,
Над садом моїм, –
В саду невидимий співець заспіває,
Святий херувим.

Співає він, грає всіма голосами
Про ту красоту,
Що землю сповняє, і море, і дивну
Небес висоту...

14. Прокоментуйте версифікаційну природу вірша Лесі Українки. Аргументуйте свою думку.

У чорную хмару зібралася туга моя,
Огнем-блискавицею жаль мій по ній розточився,
Ударив перуном у серце,
І рясним дощем полились мої сльози.
Промчалась та буря-негода палка надо мною,
Але не зломил мене, до землі не прибила,
Я гордо чоло підвела,
І очі, омиті сльозами, тепер поглядають ясніше,
І в серці моїм переможній співи лунають.

III. Пам'ятка студенту
Порядок версифікаційного
аналізу вірша

1. Запишіть текст вірша.

2. Схарактеризуйте строфіку, якщо вірш має строфічну будову (тип строфи або типи строф, коли вони різного зразка). В іншому випадку зазначте, що вірш астрофічний.

3. Схарактеризуйте римування (тип; схема). Якщо вірш неримований, зробіть висновок: це білий вірш чи верлібр.

4. Установіть тип версифікаційної системи.

Для цього: 1) у всіх рядках виставте словесні наголоси (враховуйте, за наявності, явище проклітики, енклітики, тенденцію односкладових слів (службових частин мови) “не звучати”, не наголошуватися; властивість слів, у яких три і більше склади, набувати побічного наголошення; можливість ненормативного наголошення, відповідно до вимог ритмоладу твору); 2) пронумеруйте склади (від початку до кінця рядка; кожен рядок має свою нумерацію). Зіставте кількість складів і наголосів у співмірних (як правило, тих, що римуються) рядках. У силабічній системі кількість складів у співмірних рядках, або й у всій строфі, творі (ізосилабічний вірш) однакова, кількість наголосів різна. У тонічній системі кількість наголосів (словесних або фразових) однакова, кількість складів різна. У силабо-тонічній

системі у співмірних рядках однакова кількість складів, однакова кількість наголосів.

5. Зробіть ритмічну схему вірша, витримуючи його рядкову будову (– позначайте наголошений склад; U позначайте ненаголошений склад).

6. Визначте тип стопи силабо-тонічного вірша. Для цього виписіть нумерацію наголошених складів кожного рядка строфи, від наступної цифри відніміть попередню: якщо отримане *парне* число, вірш написаний двоскладовою стопою; якщо ж *кратне трьом* – трискладовою стопою. Починаючи від початку рядків, вертикальною рисою відітніть стопи в ритмічній схемі вірша. У рядку можуть з'явитися стопи пірихій, спондей, зрідка – двонаголошені трискладові стопи, проте вони залишаються другорядними, допоміжними, підпорядковуючись основній стопі. У вірші можуть закономірно поєднуватися (комбінуватися) різні стопи (це передає зміну ритму в першому й другому (після паузи-цезури) відтинках віршового рядка). Такі вірші називаються *логаедами*.

7. Визначте розмір силабо-тонічного вірша, підраховавши кількість стоп у рядку (допоміжні стопи враховуються на користь провідних, відповідно збільшуючи їх кількість). Логаед має складний розмір.

8. Метр (міра, розмір) силабічного вірша – кількість складів у рядку (наприклад, тринадцятискладник); метр тонічного вірша: кількість наголосів у рядку (тригласник, п'ятигласник), кількість сильних долей (дводольник, тридольник).

9. Схарактеризуйте рядки силабо-тонічного вірша: акаталектичні (остання стопа витримана у своїх межах), каталектичні (остання стопа усічена, але наголошений склад наявний, інакше вона не відбувається); гіперкаталектичні (остання стопа подовжена одним або двома ненаголошеними складами).

10. Схарактеризуйте риму: граматична–неграматична, точна–неточна, повна–неповна; чоловіча, жіноча, дактилічна, гіпердактилічна; окситонна–парокситонна.

11. Схарактеризуйте клаузулу (у римованому вірші вона тотожна з римою): окситонна, парокситонна, дактилічна, гіпердактилічна.

12. Схарактеризуйте паузи.

Довідкове видання

**Короткий тематичний
літературознавчий словник**

Частина III. Версифікація

Навчальний посібник

Уклала Галина Білик

Макет: Г. Білик

Технічне редагування: А. Тимощук

Підписано до друку 15.09.2021 р.
Формат 60x84/32. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 2,7. Обл.-вид. 1,93.
Тираж 100 прим. Зам. № 2049.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
Серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.